

ALEKSANDRA ŻÓRAWSKA (PMA)

**PONOWNIE „ODKRYTY” GRÓB SKRZYNKOWY Z MIEJSCOWOŚCI PRUSY (JARANTOWICE),
POWIAT WĄBRZESKI
(PL. 23 - 25)**

Widoczna w ciągu kilkunastu ostatnich lat intensyfikacja studiów nad materiałami achiwalnymi oraz wiążące się z nimi wzmożone poszukiwania w muzealnych magazynach przyczyniły się do identyfikacji, ponownego „odkrycia” i następnie wprowadzenia do obiegu naukowego szeregu materiałów z przedwojennych badań, często uważanych za zaginione. Umożliwiły one również, nieraz dość istotną, weryfikację dostępnych informacji o stanowiskach badanych w 2. połowie XIX i 1. połowie XX wieku i pochodzących z nich materiałach (cf. KOLENDO, NOWAKOWSKI 2000).

Duży zespół materiałów archiwalnych związanych z działalnością Waldemara Heyma – niemieckiego archeologa, nauczyciela i muzealnika, kierującego w latach 1926-1945 *Heimattmuseum „Westpreußen” in Marienwerder* (cf. CAMMAN 1967), przechowywany jest w Muzeum w Kwidzynie. Od końca lat 20-tych ubiegłego stulecia prowadził on intensywne badania terenowe na terenie ówczesnych powiatów kwidzyńskiego, sztumskiego i suskiego (*Marienwerder, Stuhm, Rosenberg*)¹, głównie na stanowiskach z wczesnej epoki żelaza i okresu wpływów rzymskich. Większość dokumentacji z tych badań zaginęła podczas wojny, pozostała część po 1945 roku została zdekompletowana i trafiła z Kwidzyna do różnych placówek muzealnych (duży jej zbiór przechowywany jest obecnie np. w Muzeum Archeologicznym w Gdańsku).

W zbiorach Muzeum w Kwidzynie, poza archiwaliimi, znajdują się również materiały pochodzące zarówno z badań Heyma, jak też z przypadkowych odkryć,

przekazywane do *Heimattmuseum* w ciągu dwudziestu lat jego działalności². Znaczną liczbę zabytków z tych zbiorów udało się zidentyfikować dzięki zachowanym niemieckim numerom inwentarzowym. Duża ich część nigdy nie została przez Heyma opublikowana, zaś niektóre badane przez niego stanowiska po dziś dzień pozostawały nieznane w literaturze³.

Grób skrzynkowy z miejscowości Prusy

W zbiorach Muzeum w Kwidzynie zachowały się trzy naczynia z dawnej miejscowości Prusy⁴, powiat wąbrzeski (dawne *Prussy, Kr. Briesen*) (**Fig. 1**). Stanowią one część wyposażenia grobu skrzynkowego, które w 1925 roku przekazano do zbiorów powstającego w tym czasie *Heimattmuseum „Westpreußen”*⁵ (nr inw. WPr 482-486, 544, 545). Grób odkryty został przypadkowo, przy szosie z Wąbrzeźna do Radzyna Chełmińskiego (dawne *Rehden, Kr. Graudenz*). Niestety nie są znane data ani okoliczności tego odkrycia. Na podstawie szkicowych rysunków naczyń i lakonicznych opisów z zachowanej, skrupulatnie prowadzonej w pierwszych latach działalności *Heimattmuseum* księgi inwentarzowej (**Fig. 2A**) udało się odtworzyć jego przypuszczalnie pełne wyposażenie. Stanowiły je dwie popielnice wypełnione szczątkami kostnymi oraz trzy kubki i jedna misa, pełniące funkcje przystawek. Ponadto z grobu tego pochodziła również żelazna szpila z łabędzią szyjką, jednak kontekst jej odkrycia nie jest jasny⁶. Zabytki te wymienione zostały także (wraz z

¹ M.in. przebadał on kompleks wczesnożelaznych stanowisk – osiedle obronne i kilka cmentarzysk – w Starzykowie Małym (*Kl. Starkenau*) i Piotrkowie (*Peterkau*), mikroregion wokół Jeziora Tynwałdzkiego – kilka cmentarzysk kultury kurhanów zachodniobałtyjskich i wielbarskiej w Tynwałdzie (*Tillwalde*) i Rudzienicach (*Raudnitz*) oraz dwie duże nekropole kultury pomorskiej, oksywskiej i wielbarskiej w Bystrzcu (*Weißhof*) i Starym Targu (*Altmark*) – cf. HEYM 1937a, 1937b, 1938, 1959-61, 1960).

² W tym miejscu pragnę serdecznie podziękować Panu dr. Antoniemu Pawłowskiemu, Dyrektorowi Muzeum w Kwidzynie za udostępnienie tych materiałów do opracowania i publikacji, oraz Pani mgr Sylwii Kawskiej-Tatarze z tego muzeum za wszelką udzieloną mi pomoc.

³ Wymienić tu można choćby cmentarzyska kultury łużyckiej z Ziemi Chełmińskiej i Dobrzyńskiej – w Mierzynie

(ŻÓRAWSKA, 2003c) oraz w Rybitwach i Sitnie (ŻÓRAWSKA, 2003a).

⁴ Obecnie miejscowość Prusy nie istnieje, zaś należące do niej niegdyś tereny administracyjnie wchodzi w skład wsi Jarantowice, gmina i powiat Wąbrzeźno.

⁵ *Heimattmuseum „Westpreußen”* formalnie założone zostało dopiero 4 czerwca 1926 roku, niemniej już od kwietnia 1925 w Kwidzynie działało stowarzyszenie *Zweckverband Heimattmuseum Westpreußen*, właściciel i opiekun powstającego muzeum, pozyskujący kolekcje oraz dotacje od władz regionu. W tym roku również przyszłe muzeum otrzymało swoją siedzibę i *de facto* rozpoczęło działalność (por. HEYM 1925; LEMAŃSKI 1967).

⁶ Przy wpisie do księgi inwentarzowej znajduje się jedynie adnotacja *beigaben aus Steinkistengrab*. Prawdopodobnie szpilę odkryto w jednej z popielnic.

podaniem numerów inwentarzowych) w spisie pradziejowej kolekcji *Heimattmuseum* w sprawozdaniu z pierwszego, „nieformalnego” roku jego działalności (HEYM 1925: 63). Powstająca wówczas kolekcja w całości pochodziła z przekazanych do muzeum zbiorów prywatnych (w dużej mierze były to zbiory samego W. Heyma).

Inwentarz grobu:

1. Popielnica o długiej, cylindrycznej szyjce i nisko osadzonym, silnie wydętym brzuścu; powierzchnia wygładzona, ceglasta; wysokość 25 cm; nr inw. WPr 482.
2. Zachowana w środkowej i dolnej partii popielnica o wygładzonej szyjce i kulistym, chropowaconym brzuścu; barwa brązowo-czarna; domieszka drobno- i średnioziarnistego tłucznia granitowego; średnica dna 10,5 cm, zachowana wysokość 19 cm; nr inw. WPr 483, MKA 338 (Fig. 3: 1).
3. Kubek o wyodrębnionej krawędzi, cylindrycznej szyjce i kulistym brzuścu; ucho wyciągnięte nieco ponad krawędź naczynia, lekko wklęsłe w środkowej partii; powierzchnia wyswiecona, brunatna; domieszka drobnoziarnistego tłucznia granitowego; średnica wylewu 8,5 cm, dna 5,5 cm, wysokość 11,5 cm; nr inw. WPr 484, MKA 170 (Fig. 3: 2).
4. Płytką misa o wyodrębnionej krawędzi z plastycznymi wypustkami; powierzchnia wyswiecona, brązowa w szare plamy; domieszka drobnoziarnistego tłucznia granitowego; średnica wylewu 13 cm, dna 4 cm, wysokość 3,5 cm; nr inw. WPr 485a, MKA 346 (Fig. 3: 3).
5. Kubek o nisko osadzonym brzuścu; powierzchnia wygładzona, żółtobrązowa; nr inw. WPr 485b.
6. Miniaturowy kubek o kulistym, nisko osadzonym brzuścu; wysokość 5,5 cm; nr inw. WPr 486.
7. Żelazna szpila z łabędzią szyjką; nr inw. WPr 545.

Przedstawione wyżej materiały z grobu skrzynkowego stanowią jedyny, jak się wydaje, w pełni zrekonstruowany zespół grobowy z Prus. Jego przynależność kulturowa nie budzi wątpliwości – wszystkie naczynia reprezentują formy typowe dla kultury pomorskiej (por. ŁUKA 1979: 161), kłopoty natomiast nastręcza sprecyzowanie jego chronologii. Okazy o długich, stożkowatych szyjkach i nisko osadzonych, baniastych brzuścach, analogiczne do popielnicy oznaczonej numerem 482, uważa się za charakterystyczne dla pierwszej fazy rozwojowej kultury pomorskiej, datowanej na okres Hallstatt D. Z kolei egzemplarze zbliżone w formie do drugiej popielnicy, czyli o krótkich szyjkach i chropowaconych

brzuścach z załomami umieszczonymi w połowie wysokości lub wyżej, liczniej reprezentowane są w zespołach z późniejszej, tj. posthalszackiej fazy rozwojowej (ŁUKA 1979: 161). Pozostałe naczynia – tj. kubki i misa notowane są we wszystkich fazach rozwojowych kultury pomorskiej, nie mają zatem większego znaczenia dla datowania. W równie szerokim przedziale czasowym zamyka się występowanie żelaznych szpil z łabędzią szyjką i główką zwiniętą w uszko (por. PETERSEN 1929: 110; ŁUKA 1979: 163-164)⁷, co jednocześnie pozbawia je walorów wyznaczników chronologicznych. Dlatego też najwłaściwsze wydaje się tu odstępianie od próby datowania ściślejszego niż ogólne ramy wczesnej epoki żelaza.

Pierwsze odkrycia i kolekcje

Pierwsze wzmianki o cmentarzysku (cmentarzyskach?) z grobami skrzynkowymi z miejscowości Prusy/Jarantowice pochodzą z 2. połowy XIX wieku. Najprawdopodobniej było ono obiektem amatorskich badań miejscowych miłośników starożytności, niemniej na temat tych domniemyanych „badań” nie zachowały się żadne informacje. Pozyskane wówczas zabytki trafiały do kolekcji prywatnych; część z nich przekazano następnie do zbiorów muzealnych.

Po raz pierwszy stanowisko wzmiankowane zostało w katalogu A. Lissauera (1887: 80 – *Prussy, Kr. Culm*). Wymieniał on, powołując się na informacje O. Tischlera, znajdujące się w zbiorach *Provinzial Museum zu Königsberg* jedenaście różnej wielkości popielnic, sześć pokryw oraz przepalone ozdoby brązowe (*Bronzeringe*), pochodzące z grobów skrzynkowych z tej miejscowości. Zabytki zostały zainwentaryzowane pod numerami 4544-4562. Ustalenie okoliczności ich pozyskania przez królewieckie muzeum wydaje się obecnie niemożliwe. Zdjęcie jednego z naczyń z tej kolekcji (numer inwentarzowy OPM 4545) zachowało się w przechowywanej w *J.G. Herder-Institut* w Marburgu kartotece niemieckiego archeologa Carla Engla, działającego na początku lat 30-tych XX wieku w ośrodku królewieckim (por. NOWAKOWSKI 1995: 13-14)⁸. Przedstawia ono smukły garnek z krótką szyjką i wysokim załomem chropowaconego brzuśca (Fig. 4B). Wysokość naczynia wynosiła ok. 31-32 cm. Warto tu zwrócić uwagę, że zarówno w pracy A. Lissauera, jak i przy zdjęciu z kartoteki C. Engla jako przynależność administracyjną miejscowości *Prussy* podano powiat

⁷ Należy tu jednak zaznaczyć, że obydwaj badacze podkreślali, iż żelazne okazy szpil z łabędzią szyjką i rozklepaną główką zwiniętą w uszko częściej notowane były w zespołach pomorskich z młodszych faz rozwojowych, w przeciwieństwie do swoich brązowych odpowiedników, najliczniej występujących przede

wszystkim w okresie halszackim.

⁸ Za informację oraz udostępnienie zdjęcia serdecznie dziękuję Panu mgr. Adamowi Cieślińskiemu z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, opracowującemu materiały z kartoteki C. Engla.

Chełmno (*Culm*); powiat wąbrzeski utworzony został dopiero w 1887 roku⁹. Przyczyniło się to do późniejszego duplikowania stanowisk w literaturze (por. MALINOWSKI 1981: 215).

W 1941 roku „kolekcja królewiecka” została przekazana do *Danziger Landesamt* w ramach regionalnego „porządkowania zbiorów”. W zestawieniu I. Brutzer (1942: 47-48: *Prussy, Kr. Briesen*) wymienionych jest jednak znacznie więcej naczyń, niż odnotował to A. Lissauer, a mianowicie: dziesięć popielnic, pięć mis, trzy pokrywy, cztery naczynia z uchami (kubki?) oraz trzy przystawki (*Beigefäße*). Poza ceramiką w zbiorze tym znalazły się również fragmenty ozdób brązowych i przepalone paciorki (szklane?). Istnieją dwie możliwości wytłumaczenia tych niezgodności: albo informacje uzyskane przez A. Lissauera od O. Tischlera były niepełne, albo też do muzeum w Królewcu trafiły później kolejne materiały z Prus, z odkryć nigdzie w literaturze nie wzmiankowanych. Szansą na ich wyjaśnienie może być weryfikacja zachowanych ksiąg inwentarzowych *Prussia Museum*.

Kolejne materiały z Prus, pochodzące z prywatnej kolekcji Hollmanna, przekazano w 1899 roku do *Museum für Völkerkunde* w Berlinie. Zostały one opublikowane przez M. Gedla (1972: 165-166, tabl. IX: 8-11) w opracowaniu poświęconym materiałom z późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z Ziemi Chełmińskiej, znajdującym się w zbiorach do berlińskiego muzeum przed II wojną światową. Były to cztery naczynia (**Fig. 4C**):

1. Naczynie baniaste z cylindryczną szyjką i nisko osadzonym, kulistym brzuścem i plastyczną listwą w miejscu przejścia szyjki w brzusiec; barwa brunatna; średnica wylewu 19 cm, dna 10,5 cm, wysokość 25,8 cm; nr inw. St.M.Berlin Ib.171.
2. Miniaturowe naczynko jajowate; barwa brunatna; średnica wylewu 8,5 cm, dna 5,7 cm, wysokość 11,6 cm; nr inw. St.M.Berlin Ib.172.
3. Misa w kształcie wycinka kuli; barwa szarobrunatna; średnica wylewu 9,5 cm, dna 3,9 cm, wysokość 4,5 cm; nr inw. St.M.Berlin Ib.173.
4. Miniaturowy kubek z uchem wyciągniętym ponad krawędź wylewu; barwa brunatna; średnica wylewu 6,8 cm, dna 2,7 cm, wysokość 5,5 cm.

Dalsze badania

W 1932 roku do *Heimatmuseum Marienwerder* przekazano kolejną popielnicę z grobu skrzynkowego z miejscowości *Prussy*. Została ona zainwentaryzowana pod numerem WPr 2011. Niestety brak jest informacji o okolicznościach tego odkrycia, nie jest również znana

lokalizacja stanowiska – nie wiadomo więc, czy naczynie pochodzi z tej samej nekropoli, co zabytki przekazane do *Heimatmuseum* w 1925 roku. Pozyskana przez kwidzyńskie muzeum popielnica to, sądząc na podstawie schematycznego rysunku zamieszczonego w księdze inwentarzowej, smukły garnek o wysokim załomie brzuśca i krótkiej szyjce, zdobiony w miejscu przejścia szyjki w brzusiec dwoma rzędami pionowych kresiek oraz, prawdopodobnie, parą (parami?) plastycznych guzów. Wysokość naczynia wynosiła 24 cm.

Następna, niezwykle lakoniczna, informacja o znaleziskach z tej miejscowości pojawia się w 3. zeszytce rocznika *Gothiskandza* (1941: 96). Wymienione jest tam naczynie z grobu wczesnożelaznego (kultury pomorskiej?) z Prus, przekazane do gdańskiego muzeum z kolekcji Mieczkowskiego ze wsi Niedźwiedz (dawne *Bahrendorf, Kr. Briesen*). Kontekst odkrycia nie jest znany.

Ostatnie odkrycia w Prusach miały miejsce na początku lat 60-tych ubiegłego wieku. Wskutek zgłoszenia społecznego opiekuna zabytków z Radzyna Chełmińskiego – Ziemowita Maślanki – wyekspolorowano wówczas kolejny, częściowo zniszczony przez orkę grób kultury pomorskiej (JANIKOWSKI 1963: 5-6; 1964: 104). Zlokalizowany był ok. 500 m na zachód od szosy Wąbrzeźno – Radzyń, a więc wydaje się dość prawdopodobne, że mogło to być to samo cmentarzysko, z którego materiały przekazano w 1925 roku do *Heimatmuseum Marienwerder*. Grób miał formę prostokątnej skrzyni o wymiarach 180 x 75 cm, z wierzchu nakryty był płytami kamiennymi; wewnątrz natrafiono na pozostałości kilku naczyń i przepalone kości ludzkie. J. Janikowski (1964: 104) datował cały zespół na okres Hallstatt D.

Weryfikacja dotychczasowych publikacji

Znaleziska z Prus/Jarantowic zostały szerzej opisane jedynie w katalogu pracy ks. W. Łęgi (1960: 237). Zamieszczone tam informacje pochodzą z kilku źródeł i dotyczą różnych odkryć, co w świetle przytoczonych wyżej materiałów wymaga paru słów komentarza. W publikacji Łęgi można wyczytać: „Z grobu skrzynkowego 11 urn, 6 pokrywek i kolczyk brązowy przewieziono swego czasu do muzeum w Królewcu. W muzeum kwidzyńskim znajdowały się waza zdobiona poziomym rzędem kresiek, wysoka 24 cm, naczynie kuliste, wysokie 19 cm, urna wysoka 25 cm z zaokrąglonym brzuścem i wysoką, zwężoną szyjką, trzy kubki 5,5, 7 i 11 cm wysokie, miseczka oraz szpila brązowa z łabędzią szyjką i główką spiralną. W muzeum grudziądzkim przechowywano stąd naczynie

⁹ Jak podaje Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego (t. XIII, 1893, s. 156) powiat wąbrzeski utworzono w 1887 roku z „koń-

czyn powiatu toruńskiego, brodnickiego i chełmińskiego celem wzmocnienia żywiołu niemieckiego”.

gruszkowate zdobione trzema guzami i rzędem dołków wraz z pokrywką”. Pierwszą informację autor niewątpliwie zaczerpnął z katalogu A. Lissauera, który jest zresztą cytowany w notce bibliograficznej. Niejasności budzi natomiast opis oraz rysunki zabytków (Fig. 4A) ze zbiorów kwidzyńskich. Przede wszystkim badacz ten nie rozdzielił materiałów przekazanych w 1925 i 1932 roku do muzeum, mogących przecież pochodzić z różnych stanowisk. Zamieszczone przez W. Łęgę szkice naczyń (a są to niewątpliwie okazy oznaczone numerami WPM 483 i 484) odbiegają zarówno od schematycznych rysunków z książki inwentarzowej *Heimatmuseum*, jak też od oryginalnych zabytków, szczęśliwie ocalałych po wojnie. Publikowana przez niego szpila z łabędzią szyjką i główką zwiniętą w uszko określona jest jako brązowa, zaś w księdze inwentarzowej opisana jest jako żelazna; obecnie, wobec zaginięcia zabytku, kwestia ta musi pozostać nierozstrzygnięta. Niestety autor nie podał tu źródła informacji, można jedynie przypuszczać, że zbiory kwidzyńskie były mu, zapewne jeszcze sprzed wojny, znane (z autopsji?). W przypadku materiałów z muzeum grudziądzkiego można się jedynie domyślać, że opisywane przez niego naczynia znajdowały się w przedwojennych zbiorach, gdyż Łęga związany był z Muzeum w Grudziądzu w okresie międzywojennym¹⁰. Okoliczności ich odkrycia i pozyskania są niemożliwe do ustalenia.

Sprostowania wymagają również dane zawarte w spisie cmentarzysk kultury pomorskiej pióra T. Malinowskiego (1981: 215). Wymienione są w nim dwie miejscowości o nazwie Prusy, jedna w powiecie wąbrzeskim, druga – w chełmińskim (tutaj przypis do A. Lissauera). Niewątpliwie jest to wynikiem wspomnianej już innej przynależności administracyjnej Prus do roku 1887, zaś wymieniane przez niego nekropole (nekropola?) zlokalizowane były w obrębie jednej miejscowości. Tego rodzaju pomyłka znajduje się również w zestawieniu cmentarzysk pomorskich w pracy E. Petersena (1929: 177) – stanowisko opisane jest jako *Prussy, Kr. Kulm*.

Uwagi końcowe

Zebrane w literaturze informacje dotyczące materiałów zabytkowych z Prus/Jarantowice, uzupełnione

nieocenionymi tu danymi archiwalnymi, wskazują, że w obrębie tej miejscowości zlokalizowane było co najmniej jedno cmentarzysko ludności kultury pomorskiej. Prawdopodobnie nigdy nie było poddane systematycznym (i przede wszystkim w zadowalający sposób udokumentowanym) badaniom archeologicznym, będąc jedynie obiektem przypadkowych odkryć i eksploracji. Nie można tu wykluczyć, że przedstawione wyżej zabytki pochodziły z kilku mniejszych nekropoli, założonych w bliskim sąsiedztwie¹¹.

Staranna weryfikacja literatury umożliwiła prześledzenie losów kilku kolekcji zabytków z Prus, częściowe odtworzenie „historii badań” oraz korektę późniejszych publikacji, stanowiących często przypadkową kompilację informacji z różnych źródeł. Udało się także dotrzeć do ocalałych po wojnie zabytków i zrekonstruować jeden zespół grobowy. Nadal jednak pozostało kilka niejasności, zaś większość materiałów prawdopodobnie bezpowrotnie zaginęła. Mimo znaków zapytania i pozornie mało „efektywnych” wyników tego typu badań, często niemal o charakterze detektywistycznego dochodzenia, w przypadku Ziemi Chełmińskiej ich rola jest niezmiernie ważna dla „odzyskiwania” bazy źródłowej. Liczne stanowiska kultury pomorskiej znane są z odkryć przede wszystkim z 2. połowy XIX i 1. połowy XX wieku, tj. do 1945 roku (por. ŻÓRAWSKA 2003b). Informacje o nich są rozproszone, znaczna część materiałów zaginęła podczas wojny, a szeregu ocalałych zabytków, pozbawionych metryczek, nie udało się do tej pory zidentyfikować. Brak jest również, poza tradycyjnie ujętą i pozostawiającą obecnie wiele do życzenia publikacją W. Łęgi, syntetycznego opracowania osadnictwa wczesnożelaznego na Ziemi Chełmińskiej, co powoduje, że ten niezwykle atrakcyjny dla osadnictwa obszar pozostaje jednym z najsłabiej rozpoznanych terenów zajętych przez kulturę pomorską¹². Po części jest to zapewne wynikiem stanu bazy źródłowej, wymagającej, podobnie jak na pozostałych dawnych obszarach pruskich, ogromnego nakładu pracy. Pozostaje więc mieć nadzieję, że ponownie „odkrywane” stanowiska jak Prusy/Jarantowice oraz jakże potrzebne publikacje z bieżących badań mogą stać się dobrym przyczynkiem do dalszych studiów nad kulturą pomorską na Ziemi Chełmińskiej.

¹⁰ Obecnie w zbiorach Muzeum w Grudziądzu nie znajdują się żadne zabytki z miejscowości Prusy/Jarantowice – za informację, jak też wszelką pomoc w „tropieniu” materiałów z Prus serdecznie dziękuję Pani mgr Małgorzacie Kurzyńskiej z tego muzeum.

¹¹ Zapewne niedaleko zlokalizowane było (jest?) kolejne cmentarzysko z grobami skrzynkowymi w Jarantowicach (dawne *Arnoldsdorf, Kr. Briesen*), wzmiankowane w przedwojennej

literaturze (CONWENTZ 1899: 45). Odkryto tam grób skrzynkowy z dwoma czarnymi, wazowatymi popielnicami z pokrywkami i misą-przystawką. Poza ceramiką z obiektu tego pochodziło również kółko z brązowego drutu.

¹² Wyraźny jest tu kontrast między stosunkowo dobrze rozpoznany i opracowany osadnictwem ludności kultury łużyckiej (cf. CHUDZIAKOWA 1974), a znikomą liczbą opracowań dotyczących materiałów z wczesnej epoki żelaza.

Literatura

- BRUTZER I.
1942 *Neueingänge und Fundnachrichten im Berichtsjahr 1941*, „Gothiskandza“, 4, p. 47-78
- CAMMANN A.
1967 *Waldemar Heym † (24. Febr. 1883 bis 9. Januar 1967)*, „Preußenland“, 5, p. 28-29
- CHUDZIAKOWA J.
1974 *Kultura łużycka na terenie międzyrzecza Wisły, Drwęcy i Osy*, Warszawa–Poznań
- CONWENTZ H.
1899 *XIX. Amtlicher Bericht über die Verwaltung der anthropologischen, archäologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr 1898*, Danzig
- GEDL M.
1972 *Materiały kultury łużyckiej i wschodniopomorskiej z terenu Pomorza Wschodniego i Ziemi Chełmińskiej ze zbiorów niemieckich*, PomorAnt., IV, p. 145-204
- HEYM W.
1925 *Bericht über die Tätigkeit des Heimatmuseums „Westpreußen“ in Marienwerder für die Zeit vom 1. April 1925 bis 31. März 1926*, „Zeitschrift des historischen Vereins für den Regierungsbezirk Westpreußen“ 64, p. 53-64
1937a *Eine baltische Siedlung der frühen Eisenzeit am Kleinen See bei Kl. Starkenau (Westpreußen)*, „Mannus“ 29, p. 3-52
1937b *Die Geschichte der Landschaft um den Tillwalder See auf Grund von Bodenfunden*, „Altpreußen“, 2, p. 161-177
1938 *Das Ende der Bastarnen am rechten Ufer der unteren Weichsel und das der baltischen Völker der Grenzzone*, „Prussia“, 32, p. 140-172
1959-61 *Drei Spätlatènegrabfelder aus Westpreußen*, „Offa“ 17/18, p. 143-170
1960 *Die Grossgermanenstämme der Wandalen, Burgunden, Goten, Gepiden, Widiwarier im Kreise Rosenberg auf Grund der Grabungen der letzten Jahre*, „Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg (P.)“, 10, p. 299-307
- JANIKOWSKI J.
1963 *Wyniki powojennych badań archeologicznych na Ziemi Chełmińskiej*, „Informator Muzeum w Grudziądzu“ IV (11), p. 3-8
1964 *Prusy, pow. Wąbrzeźno*, „Z otchłani wieków“ 30, 104
- KOLENDO J., NOWAKOWSKI W.
2000 *Antiquitates Prussiae. Wprowadzenie w problematykę badań nad „starożytnościami krajowymi”*, [in:] *Antiquitates Prussiae. Studia z archeologii dawnych ziem pruskich*, Warszawa, p. 5-8
- LEMAŃSKI A.
1967 *Muzeum regionalne w Kwidzynie. Historia, stan obecny i potrzeby*, „Gdańskie zeszyty humanistyczne” X (15), p. 407-435
- LISSAUER A.
1887 *Prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen und angrenzender Gebiete*, Leipzig
- ŁĘGA W.
1960 *Ziemia Chełmińska na przełomie epoki brązu i żelaza*, „Rocznik Muzeum w Grudziądzu” I, p. 205-250
- ŁUKA L.J.
1979 *Kultura wejherowsko-krotoszyńska*, [in:] *Prahistoria ziem polskich*, t. IV, Wrocław, p. 147-168
- MALINOWSKI T.
1981 *Katalog cmentarzysk ludności kultury pomorskiej w Polsce*, t. 2, Słupsk
- NOWAKOWSKI W.
1995 *Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami ludu bałtyjskiego z Pojezierza Mazurskiego*, *Barbaricum* 4, Warszawa.

PETERSEN E.

1929 *Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen*, Berlin

ŻÓRAWSKA A.

2003a *Dwa nieznane cmentarzyska kultury łużyckiej z Ziemi Dobrzyńskiej*, „Wiadomości Archeologiczne” LVI p. 103-110

2003b *Die Geheimnisse der Museumsmagazine. Material von einem Gräberfeld der Pommerschen Kultur in Paparzyn, Kr. Chełmno* [in:] *Auf der Suche nach der verlorenen Archäologie*, w. Nowakowski, H.Lemke (eds), Warszawa. p. 141-151, Taf. XLIII-XLIV

2003c *Cmentarzysko kultury łużyckiej z Mierzyna z dorzecza środkowej Osy*, *Barbaricum* 7 (w druku)

A CIST FROM PRUSY/JARANTOWICE, DISTR. WĄBRZEŻNO, "UNCOVERED" AGAIN

SUMMARY

The last decade has been a period of an active search of archival records accompanied by intensified investigation of museum storage rooms. The result of these efforts has been identification, "rediscovery" and introduction into academic circulation of a range of materials from pre-1939 research previously considered as lost, and verification of information available in the records on sites investigated before World War II.

A large collection of archival records associated with the activity of Waldemar Heym – German archaeologist, teacher and museum specialist, during 1926-45 the head of the *Heimatismuseum "Westpreußen" in Marienwerde* – is at present in keeping of the Museum in Kwidzyń. The same museum also houses pieces originating from research made by Heym, along with chance finds given into the keeping of the *Heimatismuseum*. A substantial part of this material was never published and some of the sites investigated to this day remain unpublished.

The collection of the Museum in Kwidzyń includes three vessels originating from the village of Prusy (at present – Jarantowice), distr. Wąbrzeźno (former *Prussy, Kr. Briesen*) (Fig. 1, 3). The pieces were part of the inventory of a cist grave, and were entered in 1925 into the collection of *Heimatismuseum "Westpreußen"* being set up at the time. The grave was discovered by accident next to the road running from Wąbrzeźno to Radzyń Chełmiński (former *Rehden, Kr. Graudenz*). Basing on the drawings included in the inventory book of the *Heimatismuseum* (Fig. 2A) it has been possible to reconstruct the complete furnishings of the grave, now known to have contained two urns, four accessory vessels, and an iron swan-neck pin (*Schwanenhalsnadel*). The entire assemblage is datable only broadly to the Early Iron Age.

The first references to a cemetery (cemeteries?) containing box graves found at Prusy/Jarantowice come from the 2nd half of the 19th century. The site is mentioned for the first time by A. Lissauer in his catalogue (1887, 80), who quotes O. Tischler as his source of information and notes that several finds of Pomeranian culture from Prusy are found in the collection of *Provinzial Museum zu Königsberg*. A photograph of one of the vessels from that collection survives in the files, preserved in the

J.G. Herder-Institut in Marburg, of Carl Engel, archaeologist active in the early 1930s in Königsberg (Fig. 4B). In 1941, "the Königsberg collection" passed into the *Danziger Landesamt* as part of a regional project of "organizing collections" (BRUTZER 1942, 47-48).

Other finds from Prusy entered into *Museum für Völkerkunde in Berlin* in the 1899 (Fig. 4C) from the private collection of Hollmann; after the World War II they were published by the Polish archaeologist M. Gedl (1972, 165-166, pl. IX: 8-11). In 1932, the *Heimatismuseum Marienwerder* added to its collection a further urn from a box grave from the locality Prusy (Fig. 2B); its context of discovery is unknown. The next information on finds made in the same locality appears in issue 3 of the yearbook *Gothiskandza* (1941, 96), where a vessel from an Early Iron Age grave from Prusy, previously in the collection of Mieczkowski from the village of Niedźwiedź (former *Bahrendorf, Kr. Briesen*), is said to have entered the museum in Danzig. Finally, the most recent were made at Prusy in the 1960s. At this time, another Pomeranian grave, partly damaged during ploughing, was explored (JANIKOWSKI 1963: 5-6; 1964: 104).

To date publications dealing with Prusy (ŁĘGA 1960: 237; MALINOWSKI 1981: 215) have been haphazard often chance compilations of information drawn from various sources, never subjected to verification. Only with the present careful review of literature, complemented by invaluable data found in archival records, it has been possible to trace the fate of several collections of finds from Prusy, partly reconstruct the "history of research" and correct the later publications. It has also been possible to trace the finds, which survived the war and reconstruct one entire grave assemblage. As a result, we may assume that within the locality of Prusy there had been at least one grave field of Pomeranian culture people. Most probably, it was never investigated by regular excavation (or, which is more important, with any reliable site record), rather, the site was only the object of random discovery and exploration.

(translated by Anna Kinecka)

Fig. 1. Położenie miejscowości Prusy/Jarantowice

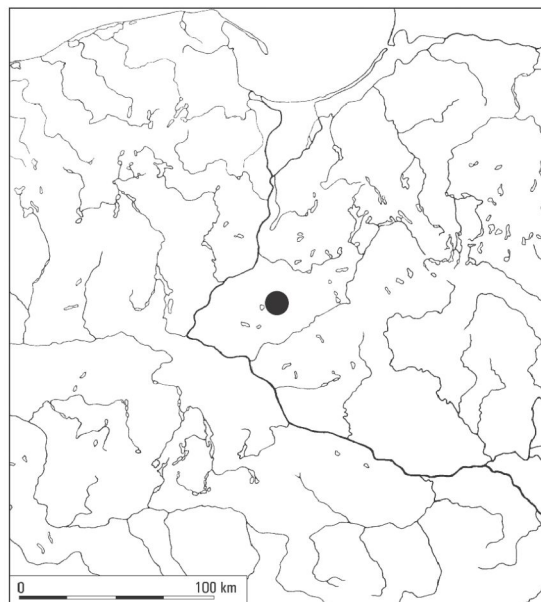








Fig. 2. Fragmenty księgi inwentarzowej Heimatmuseum Marienwerder z wpisanymi zabytkami z Prus z 1925 (A) i 1932 (B) roku

A

482		Obst. glaz.	1	Findort: Trinkbecken aus Prusy. Kr. Briesen H/Pr. l. Chaussee Briesen H/Pr - Ruesen
483		Obst. glaz. gelblich, glatt; Kante: gerieft, brüchig	1	Findort: wie 482
484		Obst. gelbbraun glatt	1	Findort wie 482
485		Obst. gelbbraun glatt	1	Findort wie 482
486		ohne Unterstutz	1	Findort: 482, 485

B

2011		Obst. glaz. gelblich, glatt; Kante: gerieft, brüchig	1	Findort: wie 482
------	---	--	---	------------------

PLANSZA 24

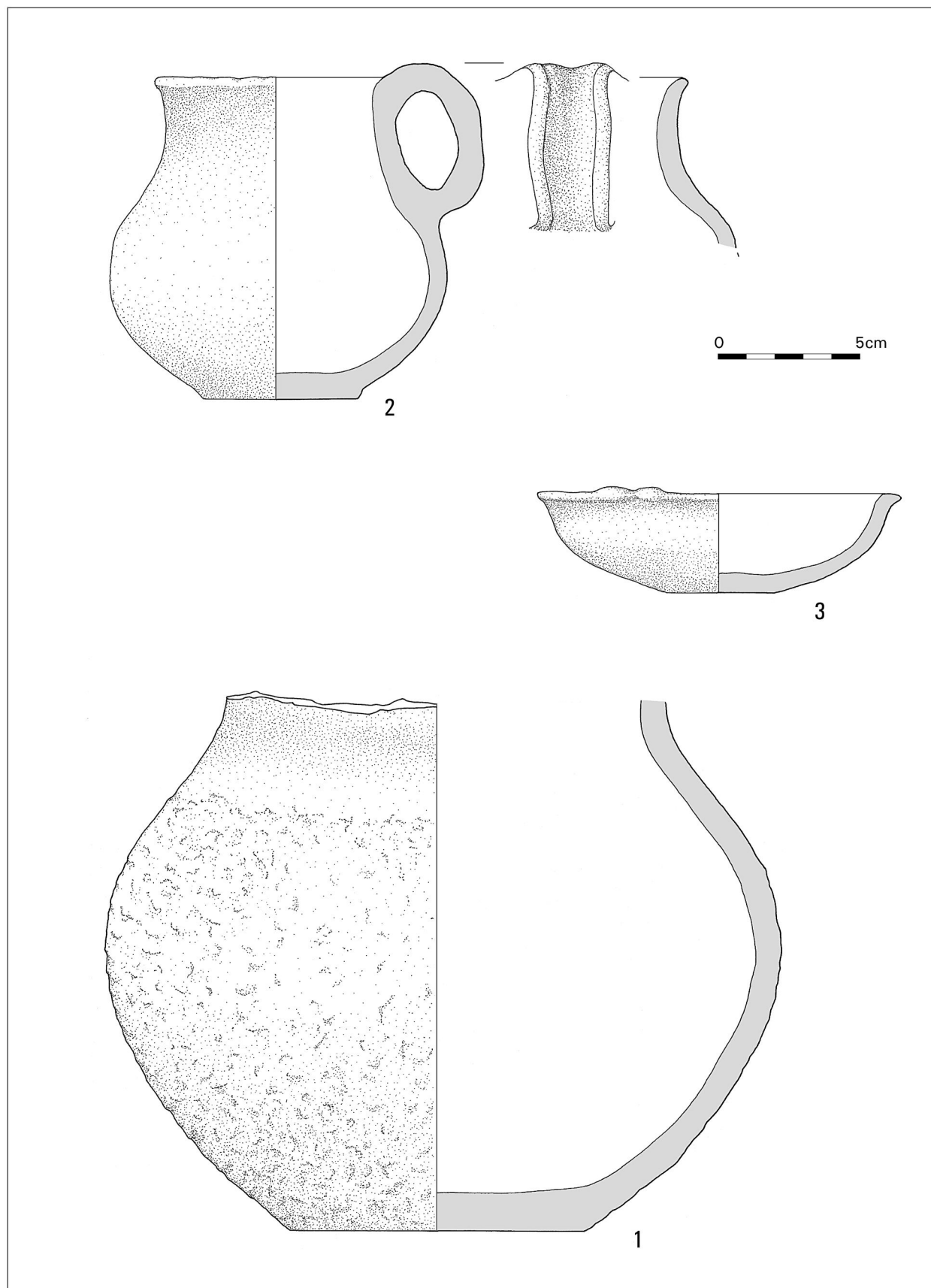


Fig. 3. Ceramika z grobu skrzynkowego w Prusach/Jarantowicach ze zbiorów Muzeum w Kwidzynie. Rys. A. Potoczny

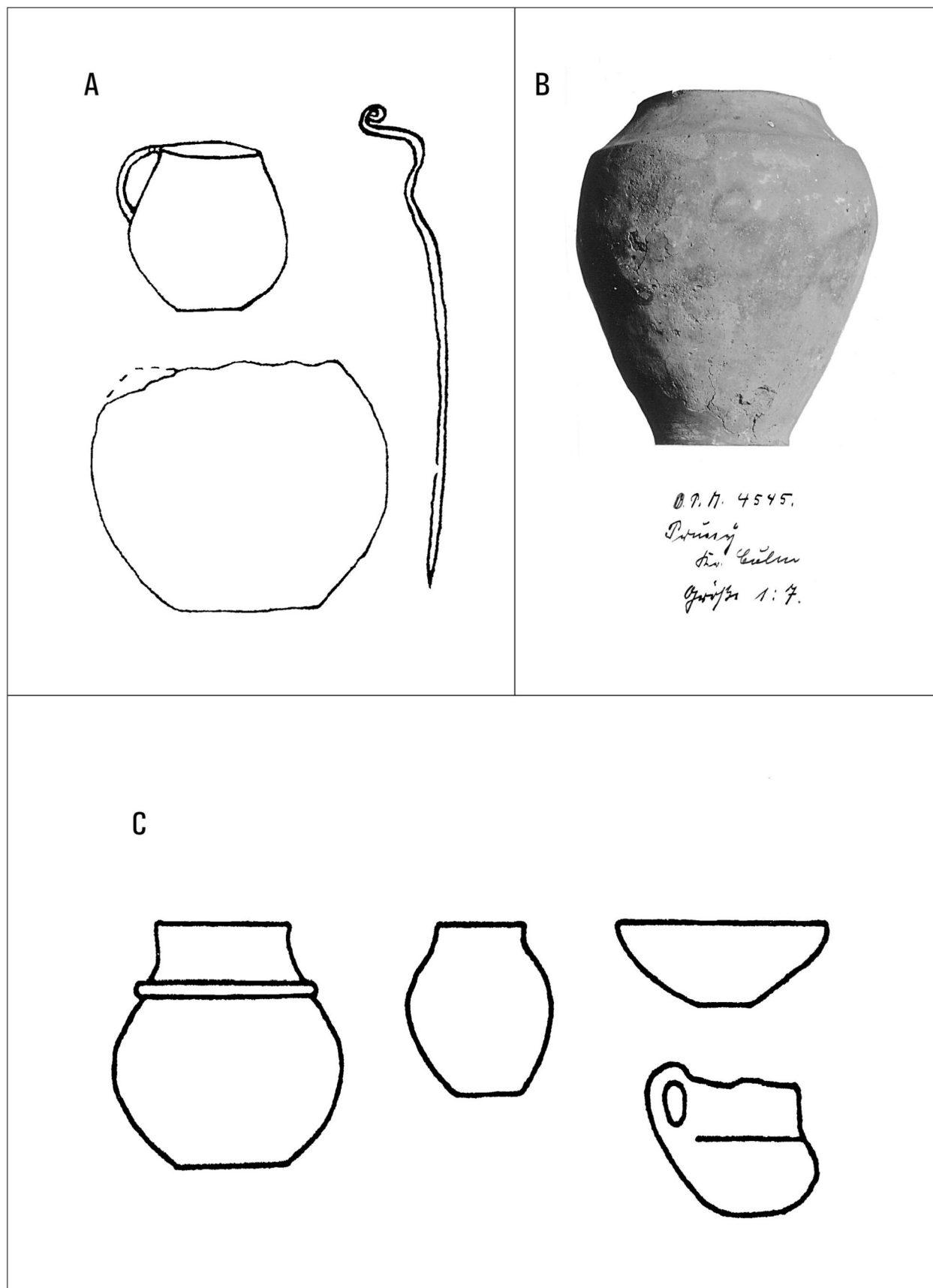


Fig. 4. Materiały z Prus z publikacji W. Łęgi (1960 – A) i M. Gedla (1972 – C) oraz zdjęcie naczynia z „kolekcji królewieckiej” (B) z archiwum *J.G. Herder-Institut* w Marburgu